

«σώζει» τὸ ἀντικείμενο τῆς θρησκείας περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι τὸ σώζει ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐρμηνεία. Εἴτε πάλι ἡ κοινωνία, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Ντυρκέμ, δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ κοινωνία, ἀλλὰ μία κοινωνία διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ πού βλέπουμε, ὅποτε βγαίνουμε ἀπὸ τὸν τοτεμισμὸ καὶ μπαίνουμε σὲ ἓνα εἶδος θρησκείας τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Αὐγουστου Κόντ. Ἡ κοινωνία, στὴν ὁποία ἀπευθύνεται ἡ θρησκευτικὴ λατρεία, δὲν εἶναι πιά μία συγκεκριμένη πραγματικότητα ἀλλὰ μία πραγματικότητα ἰδεατὴ, πού παριστάνει ὅ,τι ἰδεῶδες ἔχει πραγματοποιηθεῖ ἀτελῶς μέσα στὴν πραγματικὴ κοινωνία. Ὁμως στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἡ κοινωνία δὲν ἐξηγεῖ τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ· ἀντίθετα, ἡ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ, ὄντας δεδομένη στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, μεταμορφώνει τὴν κοινωνία ὅπως μπορεῖ νὰ μεταμορφώσει καὶ ὅποιαδήποτε πραγματικότητα.

Ὁ Ντυρκέμ λέει ὅτι ἡ κοινωνία δημιουργεῖ θρησκεία ὅταν βρίσκεται σὲ πυρετικὴ κατάστασι. Ἐδῶ ἀπλῶς πρόκειται γιὰ μία συγκεκριμένη πρότασι· τὰ ἄτομα περιέρχονται σὲ μία τέτοια ψυχικὴ κατάστασι ὥστε νιώθουν ἀπρόσωπες δυνάμεις, ἐμμενεῖς καὶ ὑπερβατικὲς ταυτόχρονα. Ἡ ἐξήγησι αὐτὴ τῆς θρησκείας ἀνάγεται σὲ μία αἰτιακὴ ἐξήγησι, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ κοινωνικὸς πυρετὸς ἐννοεῖ τὴν ἐμφάνισι τῆς θρησκείας. Ὁμως δὲν μένει τίποτε ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ ἐρμηνεία τῆς θρησκείας ἐπιτρέπει τὴ διάσωσι τοῦ ἀντικειμένου τῆς, δείχνοντας ὅτι ὁ ἀνθρώπος λατρεύει ὅ,τι ἀξίζει νὰ λατρευθεῖ. Ἐπειτα, κάνουμε λάθος μιλώντας γιὰ τὴν κοινωνία αὐτὸν ἐνικὸ γιὰτί, σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ντυρκέμ, ὑπάρχουν πολλὲς κοινωνίες. Ἄν λοιπὸν ἡ λατρεία ἀπευθύνεται στὶς κοινωνίες, δὲν θὰ ὑπάρχουν παρὰ φυλετικὲς καὶ ἐθνικὲς θρησκείες. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ, οὐσία τῆς θρησκείας θὰ ἦταν ὁ ἐμποτισμὸς τῶν ἀνθρώπων μὲ μιὰ φανατικὴ προσήλωσι σὲ ἐπιμέρους ὁμάδες καὶ ὁ καθαγιασμὸς τῆς προσήλωσι τοῦ καθενὸς σὲ μιὰ κοινότητα καθὼς καὶ τῆς ἐχθρότητάς του πρὸς τίς ἄλλες.

Ἐν κατακλειδί θεωρῶ πλήρως ἀκατανόητο νὰ ὀρίζεται ἡ οὐσία τῆς θρησκείας μὲ βάση τὴ λατρεία πού τὸ ἄτομο ἀποδίδει στὴν ὁμάδα, γιὰτί, κατὰ τὴ γνώμη μου τουλάχιστον, οὐσία ἀκριβῶς τῆς ἀσέβειας εἶναι ἡ λατρεία τῆς κοινωνικῆς τάξης πραγμάτων. Ἡ

θέσι ὅτι τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τὴ μεταμορφωμένη κοινωνία δὲν ἀποτελεῖ διάσωσι, ἀλλὰ ὑποβάθμισι τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας, τὴν ὁποία θέλει νὰ ἐξηγήσει ἡ κοινωνιολογία.

4. Οἱ Κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου (1895).

Ἀναλύοντας τὰ κατευθυντήρια θέματα καὶ τίς κατευθυντήριες ἰδέες τῶν τριῶν μεγάλων βιβλίων τοῦ Ντυρκέμ ἐντυπωσιαζόμεστε ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν χρησιμοποιούμενων μεθόδων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων πού ἐπιτυγχάνονται. Στὸ *Περὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας* ὅπως καὶ στὴν *Αὐτοκτονία ἢ στίς Στοιχειώδεις Μορφές τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς*, ἡ ἀνάπτυξι τῆς σκέψης τοῦ Ντυρκέμ εἶναι ἡ ἴδια: στὴν ἀρχὴ ὀρισμὸς τοῦ φαινομένου, ἔπειτα, σὲ δεύτερη φάσι, ἀναίρεσι τῶν προγενέστερων ἐρμηνειῶν· καὶ στὸ τέλος ἡ κοινωνιολογικὴ ἐξήγησι τοῦ ὑπὸ μελέτη φαινομένου.

Ἡ ὁμοιότητα προχωρεῖ ἀκόμη πιὸ πέρα. Καὶ στὰ τρία βιβλία οἱ ἐρμηνεῖς πού δόθηκαν πρὶν ἀπὸ τὸν Ντυρκέμ καὶ πού γίνονται ἀντικείμενο μιᾶς καλοστημένης ἀναίρεσις ἔχουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Πρόκειται γιὰ ἀτομικιστικὲς καὶ ἐκλογικευτικὲς ἐρμηνεῖς, σὰν αὐτὲς πού βρίσκουμε στίς οἰκονομικὲς ἐπιστῆμες. Στὸν *Καταμερισμὸ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας* ὁ Ντυρκέμ ἀπορρίπτει τὴν ἐρμηνεία τῆς προόδου πρὸς τὴν διαφοροποίησι μὲ βάση τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας· ἀποδεικνύει ὅτι δὲν μπορούμε νὰ ἐξηγήσουμε τὴν κοινωνικὴ διαφοροποίησι μὲ γνώμονα τὴν προσπάθεια αὐξήσις τῆς παραγωγικότητις, τὴν ἀναζήτησι τῆς ἀπόλαυσις ἢ τῆς εὐτυχίας, τὴν ἐπιθυμία νὰ διασκεδασθεῖ ἢ πλήξει. Στὴν *Αὐτοκτονία* ἀπορρίπτει τὴν ἀτομικιστικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς παραφροσύνης ἢ τοῦ ἀλκοολισμοῦ. Τέλος, στίς *Στοιχειώδεις Μορφές τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς* ἀναίρει τίς ἐρμηνεῖς τοῦ ἀνιμισμοῦ καὶ τοῦ νατουρισμοῦ, πού κι αὐτὲς ἐπίσης εἶναι στὴν οὐσία ἀτομικιστικὲς καὶ ψυχολογικὲς.

Καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις καταλήγει σὲ μιὰ οὐσιωδῶς κοινωνιολογικὴ ἐξήγησι, ἂν καὶ τὸ ἐπίθετο παρουσιάζει κάπως διαφορετικὸ νόημα ἀπὸ τὸ ἓνα βιβλίον στὸ ἄλλο. Στὸν *Καταμερισμὸ*

τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας ἢ ἐξήγηση εἶναι κοινωνιολογική, γιατί ὑποστηρίζει τὴν προτεραιότητα τῆς κοινωνίας ἔναντι τῶν ἀτομικῶν φαινομένων. Τονίζεται ἰδιαίτερα ὁ ὄγκος καὶ ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ ὡς αἰτίων τῆς κοινωνικῆς διαφοροποίησης καὶ τῆς ὀργανικῆς ἀλληλεγγύης. Στὴν *Αὐτοκτονία* τὸ κοινωνικὸ φαινόμενο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξηγεῖ τὴν αὐτοκτονία, εἶναι ὅ,τι ἀποκαλεῖ αὐτοκτονογόνου ρεῦμα ἢ κοινωνικὴ τάση πρὸς αὐτοκτονία, πού ἐνσαρκώνεται σὲ τοῦτα ἢ στὰ ἄλλα ἄτομα ἐξαιτίας περιστάσεων ἀτομικῆς φύσεως. Τέλος, ὡς πρὸς τὴν θρησκεία ἢ κοινωνιολογικὴ ἐξήγηση ἔχει διπλὸ χαρακτήρα. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἡ συλλογικὴ ἔξαρση, πού προκαλεῖται ἀπὸ τὴ συνάθροιση τῶν ἀτόμων στὸν ἴδιο τόπο, προξενεῖ τὴν ἐμφάνιση τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου καὶ ἐμπνέει τὴν αἴσθηση τοῦ ἱεροῦ· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὰ ἄτομα λατρεύουν τὴν ἴδια τὴν κοινωνία χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν.

Ἡ κοινωνιολογία, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Ντυρκέμ, εἶναι ἡ μελέτη τῶν οὐσιωδῶς κοινωνικῶν γεγονότων καὶ ἡ ἐξήγηση τῶν γεγονότων αὐτῶν μὲ κοινωνιολογικὸ τρόπο.

Στοὺς *Κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου* ἐκφράζεται σὲ ἀφηρημένη μορφή ἡ πρακτικὴ τῶν δύο πρώτων βιβλίων: *Περὶ τοῦ Καταμερισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας* καὶ *Ἡ Αὐτοκτονία*. Ὁ Ντυρκέμ στοχάσθηκε τὸ ἔργο αὐτό, πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1895, ὅταν προβληματιζόταν πάνω στὸ *Περὶ τοῦ Καταμερισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας*, πού τελείωσε στὰ 1894, καὶ στὴν *Αὐτοκτονία*, πού ἐμφανίστηκε μερικὰ χρόνια ἀργότερα.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ Ντυρκέμ γιὰ τὴν κοινωνιολογία στηρίζεται σὲ μία θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος. Στόχος τοῦ Ντυρκέμ εἶναι νὰ ἀποδείξει ὅτι μπορεῖ καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρξει μία κοινωνιολογία πού νὰ εἶναι ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη, σύμφωνη μὲ τὸ πρότυπο τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ μὲ ἀντικείμενο τὸ κοινωνικὸ γεγονός. Δύο πράγματα εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ὑπάρξει κοινωνιολογία: Πρέπει, πρῶτον, νὰ ἔχει εἰδικὸ ἀντικείμενο, πού νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Πρέπει, δεῦτερον, τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ νὰ παρατηρεῖται καὶ νὰ ἐξηγεῖται μὲ τρόπο ὅμοιο μὲ ἐκεῖνον πού παρατηροῦνται καὶ ἐξηγοῦνται τὰ ἀντικείμενα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἡ διπλὴ αὐτὴ ἀπαιτήση ὀδηγεῖ στὶς δύο περίφημες διατυπώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες συνοψίζεται γε-

νικὰ ἢ σκέψη τοῦ Ντυρκέμ: πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὡς πράγματα· χαρακτηριστικὸ τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος εἶναι ὅτι ἀσκεῖ ἐξαναγκασμὸ πάνω στὰ ἄτομα.

Ἡ πρώτη διατύπωση συζητήθηκε πάρα πολὺ, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ βιβλίον τοῦ Jules Monnerot, *Les Faits sociaux ne sont pas des choses* [Τὰ κοινωνικὰ γεγονότα δὲν εἶναι πράγματα] καὶ ἀπαιτεῖ μία προσπάθεια κατανόησης.⁸ Ἀφετηρία εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι δὲν γνωρίζουμε, μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔννοια τῆς λέξης γνωρίζω, τὸ τί εἶναι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα πού μᾶς περιβάλλουν, μέσα στὰ ὁποῖα ζοῦμε καί, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, τὰ ὁποῖα ζοῦμε. Δὲν γνωρίζουμε τί εἶναι τὸ Κράτος, ἡ κυριαρχία, ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, ἡ δημοκρατία, ὁ σοσιαλισμὸς ἢ ὁ κομμουνισμὸς. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἔχουμε κάποια ἰδέα γι' αὐτά. Ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδὴ ἔχουμε γι' αὐτά μία θολὴ καὶ συγκεχυμένη ἰδέα, ἔχει σημασία νὰ θεωρήσουμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὡς πράγματα, νὰ ἀπαλλαγούμε δηλαδὴ ἀπὸ προκαταβολικὲς ἔννοιες καὶ προλήψεις πού μᾶς παραλύουν ὅταν θέλουμε νὰ τὰ γνωρίσουμε ἐπιστημονικά. Πρέπει νὰ παρατηροῦμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ ἔξω, νὰ τὰ ἀνακαλύπτουμε ὅπως καὶ τὰ φυσικὰ γεγονότα. Ἐπειδὴ ἔχουμε τὴν αὐταπάτη ὅτι γνωρίζουμε τὶς κοινωνικὲς πραγματικότητες, ἔχει σημασία νὰ πεισθοῦμε ὅτι δὲν μᾶς γίνονται ἄμεσα γνωστές. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ Ντυρκέμ τονίζει ὅτι πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὡς πράγματα. Τὰ πράγματα εἶναι καθετὶ τὸ δεδομένο, καθετὶ τὸ προσφερόμενο ἢ μᾶλλον τὸ ἐπιβαλλόμενο στὴν παρατήρηση.

Ἡ διατύπωση: «πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὡς πράγματα» ὀδηγεῖ σὲ μία κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οικονομίας, δηλαδὴ σὲ μία κριτικὴ τῶν ἀφηρημένων συζητήσεων καὶ ἔννοιῶν ὅπως π.χ. ἡ ἀξία.⁹ Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς μεθόδους, λέει ὁ Ντυρκέμ, ὑπάρχει τὸ ἴδιο θεμελιῶδες μειονέκτημα. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη ἰδέα ὅτι μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα μὲ βία τῆς σημασίας πού αὐθορμητῶς τοὺς δίνουμε, ἐνῶ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῶν φαινομένων αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκαλυφθεῖ παρὰ μόνον μὲ ἐξερεύνηση ἀντικειμενικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ τύπου.

Ἀπὸ ἐδῶ περνοῦμε σὲ μία δεύτερη ἐρμηνεία τῆς διατύπωσης: «Κοινωνικὸ γεγονός εἶναι κάθε τρόπος ποῦ διευκολύνει τὴν ἀσκησὴ ἐξωτερικοῦ ἐξαναγκασμοῦ πάνω στὸ ἄτομο».

Ἀναγνωρίζουμε ἓνα κοινωνικὸ γεγονός ἀπὸ τὸ ὅτι ἐπιβάλλεται στὸ ἄτομο. Καὶ ὁ Ντυρκέμ δίνει σειρά παραδειγμάτων, πολλὴ διαφορετικῶν ἄλλωστε μεταξύ τους, ποῦ δείχνουν πόσο πολλὲς ἐννοίες παίρνει στὴ σκέψη του ὁ ὅρος τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Ἐξαναγκασμὸς ὑπάρχει ὅταν σὲ μία συνείδηση ἢ μέσα στὸ πλῆθος ἐπιβάλλεται σὲ ὅλους ἓνα συναίσθημα ἢ μεταδίδεται σὲ ὅλους μία συλλογικὴ ἀντίδραση, γιὰ παράδειγμα τὸ γέλιο. Ἐνα τέτοιο φαινόμενο εἶναι τυπικὰ κοινωνικὸ ἐπειδὴ ὑπόβαθρο καὶ ὑποκείμενο ἔχει τὸ σύνολο τῆς ομάδας καὶ ὄχι ἓνα ἐπιμέρους ἄτομο. Παρόμοια, ἡ μόδα εἶναι ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο: ὁ καθένας ντύνεται μὲ ὀρισμένο τρόπο σὲ κάποιον συγκεκριμένο χρόνο ἐπειδὴ καὶ οἱ ἄλλοι κάνουν τὸ ἴδιο. Πηγὴ τῆς μόδας δὲν εἶναι ἓνα ἄτομο· μὲ τίς ἔμμεσες καὶ διάχυτες αὐτὲς ὑποχρεώσεις ἐκφράζεται ἡ ἴδια ἢ κοινωνία. Ὁ Ντυρκέμ παίρνει ἀκόμη ὡς παράδειγμα τὰ ρεύματα τῆς κοινῆς γνώμης, ποῦ ὠθοῦν στὸ γάμο, στὴν αὐτοκτονία, σὲ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη γεννητικότητα, καὶ τὰ ὀνομάζει καταστάσεις τῆς συλλογικῆς ψυχῆς. Τέλος, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θεσμοί, τὸ δίκαιο, οἱ πίστις, ἔχουν κι αὐτὰ τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι δίνονται ἀπὸ τὰ ἐξωστὸν καθένα καὶ ἐπιβάλλονται σὲ ὅλους.

Μαζικὰ φαινόμενα, ρεύματα τῆς κοινῆς γνώμης, ἠθικὲς ἐπιταγές, παιδεία, δίκαιο ἢ πίστις, ὅ,τι δηλαδὴ Γερμανοὶ συγγραφεῖς ἀποκαλοῦν ἀντικειμενικὸ πνεῦμα: ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ὁ Ντυρκέμ τὰ βάζει στὴν ἴδια κατηγορία, γιὰτὶ σὲ ὅλα βρῖσκει τὸ ἴδιο θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸ. Εἶναι γεγονότα γενικὰ γιὰτὶ εἶναι συλλογικά· διαφέρουν ὡς πρὸς τίς ἐπιπτώσεις ποῦ ἔχουν πάνω σὲ κάθε ἄτομο· ὑπόστρωμα ἔχουν τὸ σύνολο τῆς κοινότητος. Συνεπῶς δικαιούμεθα νὰ ποῦμε: «Κοινωνικὸ γεγονός εἶναι κάθε τρόπος, καθορισμένος ἢ ὄχι, ποῦ μπορεῖ νὰ ἀσκήσει πάνω στὸ ἄτομο ἐξωτερικὸ ἐξαναγκασμὸ ἢ ποῦ γενικεύεται σὲ ὅλη τὴν κοινωνία, διατηρώντας ταυτόχρονα τὴ δική του ὑπαρξή, ποῦναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τίς ἐπιμέρους ἐκδηλώσεις του». (Οἱ Κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, σ. 14).

Αὐτὲς εἶναι οἱ δύο προτάσεις ποῦ χρησιμεύουν ὡς βάση στὴ μεθοδολογία τοῦ Ντυρκέμ: παρατήρηση τῶν κοινωνικῶν γεγονότων ὡς πραγμάτων καὶ ἀναγνώριση τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸ ποῦ ἀσκεῖ. Οἱ δύο αὐτὲς προτάσεις ὑπῆρξαν ἀντικείμενο ἀτέρμονων συζητήσεων ποῦ σὲ μεγάλο βαθμὸ ὀφείλονται στὴν ἀμφιλογία τῶν χρησιμοποιούμενων ὄρων.

Ἄν συμφωνήσουμε νὰ ὀνομάσουμε «πράγμα» κάθε πραγματικότητα, τὴν ὁποία μποροῦμε καὶ ὀφείλουμε νὰ παρατηροῦμε ἀπὸ τὰ ἐξω καὶ τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζουμε ἄμεσα τὴ φύση, τότε ὁ Ντυρκέμ ἔχει ἀπόλυτο δίκιο ὅταν λέει ὅτι πρέπει νὰ παρατηροῦμε τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὡς πράγματα. Ἀντίθετα, ἔχει λάθος, ἂν ὁ ὅρος σημαίνει ὅτι τὰ κοινωνικὰ γεγονότα δὲν ἐπιδέχονται ἐρμηνεία διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ ποῦ δίνεται στὰ φυσικὰ γεγονότα ἢ ἀκόμη ἂν ἐννοεῖ ὅτι ἡ κοινωνιολογία ὀφείλει νὰ ἀφήσει στὴν ἄκρη κάθε ἐρμηνεία τῆς σημασίας ποῦ δίνουν οἱ ἄνθρωποι στὰ κοινωνικὰ γεγονότα. Ἐνας τέτοιος κανόνας, ἄλλωστε, θὰ ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὴν πρακτικὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ντυρκέμ, ἐφόσον αὐτὸς σὲ ὅλα του τὰ βιβλία προσπάθησε νὰ συλλάβει τὴ σημασία ποῦ δίνουν τὰ ἄτομα ἢ οἱ ομάδες στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, στὶς πίστις τους, στὶς τελετουργίες τους. Αὐτὸ ποῦ λέμε κατανόηση εἶναι ἡ σύλληψη τῆς ἐσώτερης σημασίας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Ἡ μετριοπαθὴ ἐρμηνεία τῆς θέσης τοῦ Ντυρκέμ σημαίνει ἀπλῶς ὅτι ἡ αὐθεντικὴ αὐτὴ σημασία δὲν εἶναι ἄμεσα δεδομένη, ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀποκαλύψουμε ἢ νὰ τὴν ἐπεξεργαστοῦμε προοδευτικά.

Ἡ ἀμφιλογία τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξαναγκασμοῦ εἶναι διπλή. Καταρχὴν ὁ ὅρος «ἐξαναγκασμὸς» ἔχει συνήθως πῶς περιορισμένο νόημα ἀπὸ αὐτὸ ποῦ τοῦ δίνει ὁ Ντυρκέμ. Στὴν καθομιλούμενη γλώσσα δὲ μιλοῦμε γιὰ ἐξαναγκασμὸ προκειμένου γιὰ τὴ μόδα ἢ γιὰ τίς πίστις, τίς ὁποῖες ἐνστερνίζονται τὰ ἄτομα, στὸ μέτρο μάλιστα ποῦ τὰ ἄτομα, ἐσωτερικεύοντας τίς πίστις αὐτές, ἔχουν τὴν αἴσθησιν ὅτι ἐκφράζονται ἐλεύθερα τὴν στιγμὴ ποῦ ἀποδέχονται τὴν ἴδια πίστη ὅπως καὶ οἱ ὅμοιοί τους. Μ' ἄλλα λόγια, πιστεύω ὅτι ὁ Ντυρκέμ χρησιμοποιοῖ ὄχι ἐπιτυχημένα τὸν ὅρο τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, δηλαδὴ μὲ πολὺ ἀόριστη ἢ πολὺ πλατειὰ ἐννοία. Αὐτὸ δημιουργεῖ παρεξηγήσεις, γιὰτὶ ὁ ἀναγνώστης τείνει σχεδὸν ἀναπόφευκτα νὰ

συγκρατεί μόνο την τρέχουσα έννοια της λέξης, ενώ η έννοια του Ντυρκέμ είναι απείρως πλατύτερη.

Έπειτα, ο εξαναγκασμός αποτελεί την ουσία του κοινωνικού φαινομένου ή απλώς ένα εξωτερικό χαρακτηριστικό που επιτρέπει την ανάγνωσή του; Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ, ισχύει το δεύτερο. Δεν διατείνεται ότι ο εξαναγκασμός είναι το ουσιαστικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών γεγονότων ως τέτοιων, τον θεωρεί απλώς ως το εξωτερικό γνώρισμα που επιτρέπει να τα αναγνωρίσουμε. Έντούτοις είναι δύσκολο να μην ολισθήσουμε από το εξωτερικό γνώρισμα στον όρισμό της ουσίας. Έγιναν ατέρμονες συζητήσεις για το αν είναι όρθο ή όχι να όρίζεται το κοινωνικό γεγονός με βάση τον εξαναγκασμό. Προσωπικά θα κατέληγα στο ότι αν πάροουμε τη λέξη «εξαναγκασμός» με την πλατειά έννοια και αν στο χαρακτηριστικό του το δούμε απλώς ένα ευδιάκριτο γνώρισμα, τότε η θεωρία γίνεται και λιγότερο ενδιαφέρουσα και λιγότερο τρατή.

Την συζήτηση για τους όρους «πράγμα» και «εξαναγκασμός» την έκανε ακόμα ζωρότερη το γεγονός ότι ο Ντυρκέμ ως φιλόσοφος είναι έννοιολογικός (conceptualiste). Έχει την τάση να θεωρεί τις έννοιες ως πραγματικότητες ή, εν πάση περιπτώσει, να θεωρεί τη διάκριση γενών και ειδών γραμμένη μέσα στην ίδια την πραγματικότητα. Επίσης τα προβλήματα όρισμού και ταξινόμησης κατέχουν σημαντική θέση στη θεωρία του για την κοινωνιολογία.

Ο Ντυρκέμ αρχίζει και τα τρία μεγάλα του βιβλία με τον όρισμό του υπό μελέτη φαινομένου. Το έγχειρημα τουτο έχει για τον ίδιο ουσιαστική σημασία, γιατί πρόκειται για την απομόνωση μιας κατηγορίας γεγονότων.

«Κάθε επιστημονική έρευνα αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο σύνολο φαινομένων που αντιστοιχοῦν στον ίδιο όρισμό. Πρώτη ενέργεια του κοινωνιολόγου είναι λοιπόν να όρίσει τα πράγματα, τα όποια πραγματεύεται, ώστε να ξέρουμε και να ξέρει και ο ίδιος καλά περί τίνος πρόκειται. Είναι ή πρώτη και απαραίτητη προϋπόθεση κάθε απόδειξης και κάθε επαλήθευσης: πράγματι, μια θεωρία δεν μπορεί να ελεγχθεῖ παρά μόνο αν μπορούμε να αναγνω-

ρίσουμε τα γεγονότα που όφείλει να εξηγήσει. Έπιπλέον, έφόσον το ίδιο το αντικείμενο της έπιστήμης συγκροτεῖται από τον αρχικό αυτόν όρισμό, το αντικείμενο τουτο θα είναι ή όχι πράγμα ανάλογα με τον τρόπο που θα δοθεῖ ο όρισμός του». (Οι Κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου, σ. 34).

Ο Ντυρκέμ κλίνει πάντοτε να πιστεύει ότι άπαξ και όρισθεῖ μία κατηγορία γεγονότων, θα γίνει δυνατό να βρεθεῖ γι' αυτήν μία και μόνη εξήγηση. Ένα δεδομένο αποτέλεσμα προέρχεται πάντοτε από την ίδια αίτια. Αν δηλαδή υπάρχουν πολλές αίτιες αυτοκτονιών ή έγκλημάτων, είναι γιατί υπάρχουν και πολλοί τύποι αυτοκτονιών και έγκλημάτων.

Ο κανόνας που επιτάσσει την διατύπωση όρισμών είναι ο ακόλουθος: «Πάντοτε πρέπει να παίρνουμε ως αντικείμενο έρευνας μία ομάδα φαινομένων όριζόμενων προκαταβολικά με βάση όρισμένα κοινά εξωτερικά χαρακτηριστικά και να συμπεριλάβουμε στην έρευνα αυτή όλα, όσα αντιστοιχοῦν στον όρισμό αυτό». (Στο ίδιο, σ. 35). Και ο Ντυρκέμ σχολιάζει ως εξής το παράγγελμα τουτο: «Για παράδειγμα, διαπιστώνουμε την ύπαρξη όρισμένων πράξεων που όλες τους παρουσιάζουν το εξωτερικό γνώρισμα πώς, όταν έπιτελεσθοῦν, προκαλοῦν από μέρος της κοινωνίας την ειδική εκείνη αντίδραση που ονομάζεται ποινή. Συγκροτοῦμε με αυτές μία ομάδα sui generis, στην όποια δίνουμε κοινή όνομασία: αποκαλοῦμε άδίκημα κάθε πράξη κολάσιμη και το έτσι όριζόμενο άδίκημα αποτελεῖ το αντικείμενο μιας ειδικής έπιστήμης, της έγκληματολογίας». Έκείνο λοιπόν που χαρακτηρίζει ένα άδίκημα είναι ότι προκαλεῖ από μέρος της κοινωνίας μία αντίδραση, ή όποια λέγεται κύρωση κι ή όποια αποκαλύπτει ότι ή συλλογική συνείδηση πληγώθηκε από την πράξη την θεωρούμενη ως ένοχη. Άδικήματα είναι όσες πράξεις παρουσιάζουν τουτο το εξωτερικό γνώρισμα, ότι δηλαδή ή εκτέλεσή τους προκαλεῖ από μέρος της κοινωνίας την ιδιαίτερη εκείνη αντίδραση που ονομάζεται τιμωρία.

Η μέθοδος αυτή θέτει αρκετά προβλήματα. Ο Ντυρκέμ ξεκινά από την ιδέα ότι πρέπει να όρίσουμε τα κοινωνικά γεγονότα με βάση ευδιάκριτα εξωτερικά χαρακτηριστικά, για να αποφύγουμε τις προκαταβολικές κρίσεις ή έννοιες. Για παράδειγμα, το έγκλημα, ως κοινωνικό γεγονός, είναι μία πράξη που απαιτεῖ κύρωση. Αν

ο όρισμός αυτός δέν δίνεται ώς όρισμός τής ούσίας, δέν ύπάρχει κανένα πρόβλημα. Πρόκειται για μία βολική μέθοδο για τήν άναγνώριση μιās όρισμένης κατηγορίας γεγονότων. Άν όμως, άφου διατυπωθεϊ ό όρισμός αυτός, εφαρμοσθεϊ μία δήτην άρχή τής αιτιότητας και λεχθεϊ ότι όλα τά γεγονότα τής κατηγορίας αυτής έχουν μία και μόνη συγκεκριμένη αίτία, χωρίς μάλιστα νά εξηγείται αυτή, τότε ύποτίθεται σιωπηρά ότι ό έξωγενής όρισμός ισοδυναμεί με έναν ένδογενή όρισμό και λαμβάνεται ώς αίτημα ότι όλα τά ταξινομημένα στην κατηγορία τούτη γεγονότα έχουν τήν ίδια αίτία. Άπ' αυτόν τό δρόμο ό Ντυρκέμ, όταν διατυπώνει τήν θεωρία του για τήν θρησκεία, γλιστρά από τόν όρισμό τής θρησκείας με βάση τό ιερό στην αντίληψη σύμφωνα με τήν όποία δέν ύπάρχει θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα στον τοτεμισμό και στις σωτηριολογικές θρησκείες, φτάνοντας νά ισχυρίζεται ότι κάθε θρησκεία συνίσταται στη λατρεία τής κοινωνίας.

Διπλός είναι ό κίνδυνος τής μεθόδου αυτής: πρώτα-πρώτα υποκαθιστούμε, χωρίς μάλιστα νά τό αντιλαμβανόμαστε, έναν έξωγενή όρισμό, πού διατυπώνεται με βάση ευδιάκριτα έξωτερικά γνωρίσματα, με έναν ένδογενή όρισμό και δεύτερο ύποθέτουμε αυθαίρετα ότι όλα τά γεγονότα, όσα ταξινομήθησαν στην έκάστοτε κατηγορία, έχουν αναγκαστικά μιá και μόνη αίτία.

Ή σημασία τών δύο αυτόν επιφυλάξεων ή κριτικών φανερώνεται άμεσα σ' ό,τι άφορά τήν θρησκεία. Στην τοτεμική θρησκεία είναι δυνατό οί πιστοί νά λατρεύουν τήν κοινωνία χωρίς μάλιστα νά έχουν συνείδηση γι' αυτό. Άπό αυτό δέν συνάγεται ότι ή ουσιώδης σημασία τής θρησκευτικής πίστης είναι ίδια και σε μιá σωτηριολογική θρησκεία. Ή ταυτότητα ύψης μεταξύ τών διαφόρων γεγονότων, όσα ταξινομούνται στην ίδια, όριζόμενη με βάση έξωγενή χαρακτηριστικά κατηγορία, ύπονοείται από τήν έννοιοκρατική φιλοσοφία του Ντυρκέμ: δέν είναι προφανής.

Ή τάση νά θεωρούνται τά κοινωνικά γεγονότα ώς επιδεκτικά ταξινόμησης κατά γένη ή είδη έμφανίζεται στο 4ο κεφάλαιο πού είναι αφιερωμένο στους κανόνες τούς σχετικούς με τήν συγκρότηση κοινωνικών τύπων. Ή ταξινόμηση τών κοινωνιών, στην όποία προβαίνει ό Ντυρκέμ, στηρίζεται στην άρχή ότι οί κοινωνίες διαφέρουν κατά τό βαθμό πολυπλοκότητάς τους. Άφετηρία είναι ή άπλού-

στατη αυτή συνομάδωση πού ό Ντυρκέμ άποκαλεί όρδη. Ή ομάδα αυτή, πού ίσως είναι ιστορική πραγματικότητα, ίσως όμως είναι άπλώς και θεωρητική κατασκευή, διασπάται άμέσως κατόπιν σε άτομα συμπαριθέμενα όπως και τά άτομα στην φύση, θά λέγαμε. Στο κοινωνικό βασίλειο ή όρδη άναλογεί σ' ό,τι είναι ή πρωτοζωική περίοδος μέσα στο βασίλειο τών ζώων. Μετά τήν όρδη έρχεται ή πατριά, πού περιλαμβάνει πολλές οικογένειες. Όμως κατά τόν Ντυρκέμ οί οικογένειες έπονται ιστορικά τής πατριάς και δέν συνιστούν κοινωνικούς τομείς (segments). Ή πατριά είναι ή άπλούστερη ιστορικά γνωστή κοινωνία και άποτελείται από συνένωση όρδων. Για τήν ταξινόμηση τών άλλων κοινωνιών άρκεί νά εφαρμόσουμε τήν ίδια άρχή. Οί άπλές πολυτομαεκές κοινωνίες, όπως οί φυλές τής Καβυλίας, συγκροτούνται από πολλές συμπαριθέμενες πατρίες. Οί μονοσύνθετες (simplement composées) πολυτομαεκές κοινωνίες είναι κοινωνίες όπως οί συνομοσπονδίες τών Ίροκέζων, όπου οί τομείς, αντί νά συμπαριθέθενται άπλώς, είναι οργανωμένοι σε κοινωνικό σύνολο ανώτερου τύπου. Οί δισύνθετες (doublement composées) πολυτομαεκές κοινωνίες προκύπτουν από τήν συμπαράθεση ή τή συγχώνευση μονοσύνθετων πολυτομαεκών κοινωνιών: στον τύπο τούτο άνήκουν τό έλληνικό και τό ρωμαϊκό άστυ.

Ή ταξινόμηση αυτή προϋποθέτει ότι ύπάρχουν άπλές κοινωνικές μονάδες, τών όποίων ή πρόσθεση συνιστά τούς διάφορους κοινωνικούς τύπους. Σύμφωνα με αυτή τήν αντίληψη, κάθε κοινωνία όρίζεται από τό βαθμό πολυπλοκότητάς της και τούτο τό κριτήριο του βαθμού πολυπλοκότητας θά επιτρέψει νά καθορισθεϊ ή φύση μιās κοινωνίας χωρίς νά γίνει λόγος για ιστορικές φάσεις, όπως π.χ. είναι τά στάδια τής οικονομικής ανάπτυξης.

Ό Ντυρκέμ λέει άλλωστε ότι μία κοινωνία — έχει στο νοϋ του τήν ιαπωνική κοινωνία — μπορεί νά απορροφήσει όρισμένη οικονομική ανάπτυξη έξωτερικής προέλευσης χωρίς νά μετασχηματισθεϊ ή θεμελιώδης φύση της. Ή ταξινόμηση κατά κοινωνικά γένη και είδη διακρίνεται ριζικά από τόν προσδιορισμό τών φάσεων τής οικονομικής ή ιστορικής ανάπτυξης.

Οί κοινωνιολόγοι του 19ου αιώνα, ό Αύγουστος Κόντ και ό Μάρξ, προσπάθησαν νά προσδιορίσουν τις κυριότερες στιγμές του

ιστορικού γίνεσθαι καὶ τὶς φάσεις τῆς πνευματικῆς, οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὸν Ντυρκέμ οἱ προσπάθειες αὐτὲς δὲν ὀδηγοῦν πούθενά. Ἀντίθετα, εἶναι δυνατόν νὰ καθιερωθεῖ μία ἐπιστημονικὰ ἔγκυρη ταξινόμηση τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν τῶν κοινωνιῶν μὲ γνώμονα ἓνα κριτήριο ποῦ ἀντανακλᾷ τὴν δομὴν τῆς ὑπὸ μελέτη κοινωνίας: τὸν ἀριθμὸ τῶν συμπαραιθέμενων τομέων μιᾶς πολύπλοκης κοινωνίας καὶ τὸν τρόπο συνδυασμοῦ τους.

Οἱ θεωρίες τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς ταξινόμησης τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν ὀδηγοῦν στὴ διάκριση τοῦ φυσιολογικοῦ καὶ τοῦ παθολογικοῦ καθὼς καὶ στὴ θεωρία τῆς ἐξήγησης.

Ἡ διάκριση φυσιολογικοῦ καὶ παθολογικοῦ, ποῦ ἀναπτύσσεται στὸ 3ο κεφάλαιο τῶν *Κανόνων τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου*, παίζει σημαντικό ρόλο στὴ σκέψη τοῦ Ντυρκέμ. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ διάκριση αὐτὴ θὰ παραμείνει ὡς τὸ τέλος ἓνα ἀπὸ τὰ θεμέλια τῆς σκέψης του, ἂν καὶ δὲν τὴ χρησιμοποιεῖ τόσο συχνὰ στὴν τελευταία του περίοδο, τὴν περίοδο τῶν *Στοιχειωδῶν Μορφῶν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς*.

Ἡ σημασία τῆς διάκρισης αὐτῆς ὀφείλεται στὶς μεταρρυθμιστικὲς προθέσεις τοῦ Ντυρκέμ. Ἡ ἐπιθυμία του νὰ εἶναι καθαρὸς ἐπιστήμονας δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ τονίσει ὅτι ἡ κοινωνιολογία δὲν θὰ ἄξιζε οὔτε μιᾶς ὥρας κόπο ἂν δὲν ἐπέτρεπε τὴ βελτίωση τῆς κοινωνίας. Ἐλπίζε ὅτι θὰ θεμελιώσει πρακτικὲς συμβουλὲς πάνω σὲ μία ἀντικειμενικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν φαινομένων. Ἡ διάκριση τοῦ φυσιολογικοῦ καὶ τοῦ παθολογικοῦ εἶναι ἀκριβῶς ἓνα ἀπὸ τὰ ἐνδιάμεσα μεταξὺ τῆς παρατήρησης τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐντολῶν. Ἄν ἓνα φαινόμενο εἶναι φυσιολογικό, δὲν ἔχουμε λόγο νὰ θέλουμε νὰ τὸ ἐξαλείψουμε, ἀκόμη καὶ ἂν μᾶς ἀπωθεῖ ἠθικά· ἂν, ἀντίθετα, εἶναι παθολογικό, διαθέτουμε ἓνα ἐπιστημονικὸ ἐπιχειρήμα γιὰ νὰ δικαιολογήσουμε μεταρρυθμιστικὰ σχέδια.

Γιὰ τὸν Ντυρκέμ, ἓνα φαινόμενο εἶναι φυσιολογικό ὅταν συναντᾶται γενικὰ σὲ μία κοινωνία ἐνὸς ὀρισμένου τύπου, σὲ μία ὀρισμένη φάση τῆς ἐξέλιξής της. Τὸ ἔγκλημα εἶναι, ἐπομένως, φυσιολογικό φαινόμενο ἢ, ἀκριβέστερα, ὀρισμένο ποσοστὸ ἐγκλη-

μάτων εἶναι φυσιολογικό φαινόμενο. Τὸ φυσιολογικό ὀρίζεται λοιπὸν μὲ βάση τὸ γενικό, καθὼς ὅμως οἱ κοινωνίες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ποικιλία, εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωρίσουμε τὸ γενικό κατὰ τρόπο ἀφρημένο καὶ καθολικό. Ὡς φυσιολογικό θὰ θεωρήσουμε τὸ φαινόμενο ἐκεῖνο ποῦ συναντοῦμε συχνότερα σὲ μία κοινωνία δεδομένου τύπου καὶ σὲ μία δεδομένη στιγμή τῆς ἐξέλιξής της. Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τοῦ φυσιολογικοῦ δὲν ἀποκλείει νὰ ἐπιδιώξουμε ἐπικουρικὰ νὰ ἐξηγήσουμε καὶ τὸ γενικό, νὰ προσπαθήσουμε δηλαδὴ νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν αἰτία ποῦ καθορίζει τὴ συχνότητα τοῦ συγκεκριμένου φαινομένου. Ἀλλὰ πρῶτο καὶ ἀποφασιστικὸ σημεῖο ὡς πρὸς τὸν φυσιολογικὸ χαρακτήρα ἐνὸς φαινομένου εἶναι ἀπλῶς ἡ συχνότητά του.

Ὅπως τὸ φυσιολογικό ὀρίζεται μὲ βάση τὸ γενικό, ἔτσι καὶ ἡ ἐξήγηση, κατὰ τὸν Ντυρκέμ, ὀρίζεται μὲ βάση τὴν αἰτία. Ἐξηγῶ ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο σημαίνει ἀναζητῶ τὸ ποιητικὸ του αἴτιο, βρίσκω τὸ προηγούμενο φαινόμενο, ποῦ ἀναγκαστικὰ τὸ παράγει. Ἀφοῦ ξεκαθαρίσουμε τὴν αἰτία ἐνὸς φαινομένου μποροῦμε ἐπικουρικὰ νὰ ἀναζητήσουμε τὴ λειτουργία ποῦ ἐκπληρώνει, τὴ χρησιμότητα ποῦ παρουσιάζει. Ὅμως ἡ λειτουργικὴ ἐξήγηση, ποῦ παρουσιάζει ἓναν τελολογικὸ χαρακτήρα, ὀφείλει νὰ ὑπαχθεῖ στὴν ἀναζήτηση τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου. Γιατί, αὐτὸ νὰ δείξουμε σὲ τί εἶναι χρήσιμο ἓνα γεγονός δὲν σημαίνει ὅτι ἐξηγήσαμε πῶς γεννήθηκε, οὔτε μὲ ποῖο τρόπο εἶναι ὅ,τι εἶναι. Οἱ χρήσεις, στὶς ὁποῖες ὑποβάλλεται, προϋποθέτουν ὅσες εἰδικὲς ιδιότητες τὸ χαρακτηρίζουν, δὲν τὶς δημιουργοῦν. Ἡ ἀνάγκη ποῦ ἔχουμε γιὰ τὰ πράγματα δὲν μπορεῖ νὰ τὰ κάνει νὰ εἶναι ἔτσι ἢ ἄλλιῶς καί, συνεπῶς, δὲν μπορεῖ νὰ τὰ βγάλει ἀπὸ τὸ μηδὲν καὶ νὰ τοὺς προσδώσει τὸ εἶναι. (Οἱ Κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, σ. 90).

Οἱ αἰτίες τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν κοινωνικὸ περίγυρο. Αἰτία ὅσων φαινομένων ἐπιχειρεῖ νὰ κατανοήσει ἡ κοινωνιολογία εἶναι ἡ δομὴ τῆς ὑπὸ παρατήρηση κοινωνίας. «Τὴν ἐξήγηση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πρέπει νὰ πᾶμε νὰ τὴ βροῦμε στὴ φύση τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας» (σ. 101), ἢ ἀκόμη: «Ἡ πρώτη πηγὴ κάθε κοινωνικῆς διαδικασίας μὲ κάποια σπου-

δαιότητα πρέπει να αναζητηθεί στη σύσταση του έσωτερου κοινωνικού περιγυρου». (Στό ίδιο, σ. 111).

Η εξήγηση των φαινομένων μέσω του κοινωνικού περιγυρου αντιπαρατάσσεται στην ιστορική εξήγηση, σύμφωνα με την οποία ή αίτια ενός φαινομένου θα πρέπει να αναζητηθεί στο παρελθόν, στην προγενέστερη δηλαδή κατάσταση της κοινωνίας. Ο Ντυρκέμ θεωρεί ότι ή ιστορική εξήγηση δεν αποτελεί άληθινή επιστημονική εξήγηση. Υποστηρίζει ότι μπορούμε να κατανοήσουμε ένα κοινωνικό φαινόμενο με βάση τις συμπαρομαρτούσες συνθήκες. Φθάνει μάλιστα και να πει ότι, αν ο κοινωνικός περίγυρος δεν εξηγεί φαινόμενα παρατηρούμενα σε κάποια στιγμή της ιστορίας, είναι αδύνατο να διατυπωθεί οποιαδήποτε σχέση αιτιότητας. Κατά κάποιον τρόπο ή ποιητική αιτιότητα του κοινωνικού περιγυρου είναι για τον Ντυρκέμ ο όρος ύπαρξης της επιστημονικής κοινωνιολογίας. Αυτή συνίσταται στη μελέτη των φαινομένων από τὰ έξω, στον αυστηρό προσδιορισμό των έννοιων, χάρη στις οποίες απομονώνονται κατηγορίες φαινομένων, στην ταξινόμηση των κοινωνιών κατά γένη και είδη, και τέλος στην εξήγηση ενός επιμέρους γεγονότος με βάση τον κοινωνικό περίγυρο μέσα στους κόλπους μιας δεδομένης κοινωνίας.

Η απόδειξη της εξήγησης επιτυγχάνεται με την χρήση της μεθόδου των συμπαρομαρτουσών παραλλαγών:

«Μόνο ένα μέσο έχουμε να αποδείξουμε ότι ένα φαινόμενο είναι αίτια ενός άλλου, κι αυτό είναι να συγκρίνουμε τις περιπτώσεις όπου και τὰ δύο είναι ταυτόχρονα παρόντα ή άπόντα, και να έρευνήσουμε αν οι παραλλαγές, τις οποίες παρουσιάζουν στους διάφορους αυτούς συνδυασμούς περιστάσεων, μαρτυρούν ότι τὸ ένα εξαρτάται από τὸ άλλο. "Όταν είναι δυνατό να παραχθούν τεχνητά κατά την επιθυμία του παρατηρητή, τότε μέθοδος είναι ο λεγόμενος πειραματισμός με την κύρια έννοια. "Όταν, αντίθετα, ή παραγωγή των γεγονότων δεν είναι στο χέρι μας και δεν μπορούμε να τὰ προσεγγίσουμε παρά μόνο έτσι, όπως έχουν παραχθεί από μόνα τους, ή χρησιμοποιούμενη μέθοδος είναι εκείνη του έμμεσου πειραματισμού, ή συγκριτική μέθοδος». (Στό ίδιο, σ. 124).

Στην περίπτωση της αυτοκτονίας ή εφαρμογή τούτης της μεθόδου ήταν ιδιαίτερα άπλή. Ο Ντυρκέμ περιορίστηκε στην σύγ-

κριση των ποσοστών αυτοκτονίας στο έσωτερικό της ίδιας κοινωνίας ή στο έσωτερικό κοινωνιών πολύ κοντινών.

Η μέθοδος όμως των συμπαρομαρτουσών παραλλαγών μπορεί και πρέπει να έμπεριέχει τή σύγκριση ενός φαινομένου (για παράδειγμα της οικογένειας ή του έγκλήματος), όπως τὸ βρίσκουμε σε μια κοινωνία, με τὸ ίδιο φαινόμενο σε μίαν άλλη, πὸ ανήκει ή όχι στο ίδιο είδος. Σκοπός είναι να παρακολουθηθεί ή πλήρης ανάπτυξη ενός δεδομένου φαινομένου, για παράδειγμα της οικογένειας ή της θρησκείας, διαμέσου όλων των ειδών κοινωνίας. «Δεν μπορούμε να εξηγήσουμε ένα κοινωνικό γεγονός κάποιας πολυπλοκότητας παρά υπό τον όρο να ακολουθήσουμε τήν πλήρη ανάπτυξη του διαμέσου όλων των ειδών κοινωνίας. Η συγκριτική κοινωνιολογία δεν αποτελεί ξεχωριστό κλάδο της κοινωνιολογίας: είναι ή ίδια ή κοινωνιολογία, στο μέτρο πὸ πού παύει να είναι καθαρά περιγραφική και αξιώνει να κατανοήσει τὰ γεγονότα». (Στό ίδιο, σ. 137)

Στην περίπτωση της θρησκείας ο Ντυρκέμ ανάγεται στις στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής. Δεν έχει τή φιλοδοξία να παρακολουθήσει τήν ανάπτυξη του θρησκευτικού φαινομένου διαμέσου των διαφόρων ειδών κοινωνίας, βλέπουμε όμως πώς μία ιδεατή κοινωνιολογία, έμπνεόμενη από τήν ανάλυση αυτή, θα ξεκινούσε από μία κατηγορία γεγονότων οριζόμενων με τή βοήθεια έξωτερικά άγνωρίσιμων χαρακτηριστικών, θα παρακολουθούσε τήν ανάπτυξη του θεσμού διαμέσου των διαφόρων ειδών κοινωνίας και θα κατέλγε έτσι σε μία γενική θεωρία πάνω σε μία τάξη γεγονότων ή και ειδών κοινωνίας. Στο ιδεατό επίπεδο είναι δυνατό να φανταστούμε μία γενική θεωρία της κοινωνίας, αρχή (principe) της οποίας θα ήταν μία έννοιοκρατική φιλοσοφία πὸ θα έμπεριείχε μία θεωρία των κατηγοριών των κοινωνικών γεγονότων, μία αντίληψη των γενών και των ειδών των κοινωνιών και, τέλος, μία θεωρία της εξήγησης πὸ θα θεωρεί τον κοινωνικό περίγυρο ως τήν καθοριστική αίτια των κοινωνικών γεγονότων.

Η θεωρία αυτή της επιστημονικής κοινωνιολογίας έχει ως βάση μία θέση πὸ βρίσκεται στο κέντρο της σκέψης του Ντυρκέμ: ή κοινωνία είναι μία πραγματικότητα πὸ διακρίνεται ως πρὸς τήν

ύφή της από τις ατομικές πραγματικότητες. Κάθε κοινωνικό γεγονός έχει ως αίτια ένα άλλο κοινωνικό γεγονός και ποτέ ένα γεγονός της ατομικής ψυχολογίας.

«Αλλά, θά μās πουν, αφού τὰ μόνα στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σχηματίζεται ἡ κοινωνία εἶναι ἄτομα, ἡ πρώτη πηγὴ τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ψυχολογική. Ἄν συλλογιστοῦμε ἔτσι, μποροῦμε εὐκολότατα νὰ διαπιστώσουμε καὶ ὅτι τὰ βιολογικὰ φαινόμενα ἐξηγοῦνται ἀναλυτικὰ μὲ τὰ ἀνόργανα. Εἶναι, πράγματι, βέβαιο πὼς στὸ ζωντανὸ κύτταρο δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόρια νεκρῆς ὕλης. Συνδέονται ὅμως μεταξύ τους, καὶ ἡ σύνδεση αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῶν νέων αὐτῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴ ζωὴ καὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατο νὰ βροῦμε ἔστω καὶ τὸ σπέρμα σὲ ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ συνδεδεμένα μεταξύ τους στοιχεῖα. Καὶ τοῦτο γιατί τὸ σύνολο δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ἄθροισμα τῶν μερῶν του, εἶναι κάτι διαφορετικὸ καὶ μὲ διαφορετικὲς ιδιότητες ἀπὸ ὅσες παρουσιάζουν τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται. Ἡ σύνδεση δὲν εἶναι, ὅπως νόμιζαν ἄλλοτε, ἕνα φαινόμενο ἄγανο καθεαυτό, πὸν ἀπλῶς συνίσταται στὸ νὰ συσχετίζει ἐξωτερικὰ ἔτοιμα γεγονότα καὶ ἔτοιμες ιδιότητες. Ὅμως ἡ σύνδεση δὲν εἶναι, ἀντίθετα, πηγὴ ὄλων τῶν καινοτομιῶν πὸν ἐκδηλώθηκαν διαδοχικὰ στὴν πορεία τῆς γενικῆς ἐξέλιξης τῶν πραγμάτων; Ποιὰ διαφορὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς κατώτερους οργανισμοὺς καὶ στοὺς ἄλλους, ἀνάμεσα στὴν οργανωμένη ζωὴ καὶ στὸ ἀπλὸ πλασμώδιο, ἀνάμεσα σὲ τοῦτο καὶ στὰ ἀνόργανα μόρια πὸν τὸ συνθέτουν, ἂν ὄχι μία διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν σύνδεση; Ὅλα αὐτὰ τὰ ὄντα τελικὰ ἀναλ'ονται σὲ στοιχεῖα τῆς ἴδιας ὕφης· τὰ στοιχεῖα ὅμως αὐτὰ βρίσκονται ἄλλοῦ ἀνεξάρτητα μεταξύ τους, ἄλλοῦ συνδεδεμένα, κι ἄλλοῦ συνδεδεμένα μὲ τὸν ἄλφα τρόπο, ἄλλοῦ μὲ τὸν βῆτα. Ἐχομε μάλιστα τὸ δικαίωμα νὰ ἀναρωτηθοῦμε μήπως ὁ νόμος αὐτὸς διεισδύει ἀκόμη καὶ στὸν ὀρυκτὸ κόσμον καὶ μήπως οἱ διαφορὲς πὸν χωρίζουν τὰ ἀνόργανα σώματα ἔχουν τὴν ἴδια πηγὴ. Μὲ βάση τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἀπλὸ ἄθροισμα ἀτόμων, παρὰ τὸ σύστημα πὸν σχηματίζεται ἀπὸ τὴ σύνδεσή τους ἐκπροσωπεῖ μία εἰδικὴ πραγματικότητα μὲ τὰ δικά της χαρακτηριστικά. Ὅπωςδήποτε, τίποτε τὸ συλλογικὸ δὲν μπορεῖ νὰ παραχθεῖ ἂν δὲν εἶναι δεδομένες οἱ ἐπιμέρους συνειδήσεις· ὁ ἀναγκαῖος

ὅμως αὐτὸς ὅρος δὲν εἶναι καὶ ἀρκετὸς. Πρέπει ἐπιπλέον οἱ συνειδήσεις αὐτὲς νὰ συναρτῶνται καὶ νὰ συνδυάζονται, καὶ μάλιστα νὰ συνδυάζονται μὲ ὀρισμένο τρόπο. Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τοῦτο ἀπορρεῖ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ αὐτὸς, συνεπῶς, ὁ συνδυασμὸς τὴν ἐξηγεῖ. Οἱ ατομικὲς ψυχὲς γεννοῦν μέσω τῆς συνάθροισης, τῆς ἀλληλοδιέσδυσης καὶ τῆς συγχώνευσής τους ἕνα ὄν, ψυχικὸ ἂν θέλετε, πὸν συνιστᾷ ὅμως μία ψυχικὴ ἀτομικότητα νέου τύπου. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀναζητήσουμε τίς ἐγγύτερες καὶ καθοριστικότερες αἰτίες ὅσων γεγονότων παράγονται στὴ φύση τῆς ἀτομικότητος αὐτῆς καὶ ὄχι στὴ φύση τῶν μονάδων πὸν τὴ συγκροτοῦν. Ἡ ὁμάδα δρᾷ, αἰσθάνεται, σκέφτεται ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ μεμονωμένα μέλη της. Ἄν πάρουμε λοιπὸν ὡς ἀφετηρία τὰ μεμονωμένα μέλη δὲν θὰ καταλάβουμε τίποτε ἀπ' ὅ,τι γίνεται στὴν ὁμάδα. Κοινωνιολογίης, ἀνάμεσα στὴν ψυχολογία καὶ στὴν κοινωνιολογία ἔχομε τὴν ἴδια ρῆξιν συνέχειας πὸν βλέπουμε ἀνάμεσα στὴ βιολογία καὶ στὴ φυσικοχημικὲς ἐπιστήμες». (Οἱ Κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, σ. 102-103).

Αὐτὸ εἶναι τὸ κέντρο τῆς μεθοδολογικῆς σκέψης τοῦ Ντυρκέμ. Τὸ κοινωνικὸ γεγονός εἶναι κάτι τὸ εἰδικό. Τὸ πλάθει ἡ σύνδεση τῶν ἀτόμων καὶ διαφέρει ὡς πρὸς τὴν ὕφή του ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει στὸ ἐπίπεδο τῶν ατομικῶν συνειδήσεων. Τὰ κοινωνικὰ γεγονότα μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο μιᾶς γενικῆς ἐπιστήμης γιατί κατανέμονται σὲ κατηγορίες καὶ γιατί τὰ ἴδια τὰ κοινωνικὰ σύνολα μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν κατὰ γέννη καὶ εἶδη.

5. Κοινωνιολογία καὶ σοσιαλισμὸς.

Γιὰ τὴ μελέτη τῶν πολιτικῶν ιδεῶν τοῦ Ντυρκέμ διαθέτουμε τρεῖς σειρὲς μαθημάτων πὸν δημοσιεύθηκαν μετὰ τὸ θάνατό του. Ὁ Ντυρκέμ ὅμως εἶχε τὴν καλὴ συνήθεια νὰ συντάσσει πλήρως τίς παραδόσεις του. Τὰ κείμενα λοιπὸν αὐτὰ ἐκφράζουν μὲ ἀκρίβεια τὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα τους.

Τὰ μαθήματα αὐτὰ εἶναι τὸ μάθημα μὲ τίτλο Ὁ Σοσιαλισμὸς, πὸν δημοσιεύθηκε στὰ 1928 καὶ πὸν πραγματεύεται κυρίως τίς ιδέες τοῦ Saint-Simon, ἐκεῖνο πὸν δημοσιεύθηκε στὰ 1950 μὲ